מְשׁוּם הָכִי חָזְרוּ לְנַהוג כחכמים, שהרי הפסק של רבי טרפון שאפשר לחזור כל היום רק מגרע את כחם, שאם יאנו את הלקוחות, יוכלו אלו לחזור בהם כל היום, ואינו מיפה את כוחם של התגרים, שהרי אף לדברי חכמים הם יכולים לחזור לעולם, וכדברי רב נחמן, אֶלָּא אִי אָמְרַתְּ שלא כדברי רב נחמן, אלא דְּמוֹכֵר נַמִּי בְּלוֹקֵחַ דָּמֵי ויש לו זמן מוגבל לחזרתו, מַאי נָפְקָא לְהוּ מִינָּהּ – מה ההפסד שיוצא להם מדברי רבי טרפון, והרי גם להם יש הנאה בדברים, דְּכִי הֵיכִי דְּעָבְדִי לֵיהּ רַבָּנָן תַּקָּנְתָּא לַלּוֹקֵחַ – כשם שסובר רבי טרפון שתיקנו חכמים לטובת הלוקח שאם התאנה יוכל לחזור בו כל היום, הָכִי נַמִּי עָבְדִי לֵיהּ רַבָּנָן תַּקָּנְתָּא לַמּוֹכֵר – כך תיקנו לטובת המוכר, שאם הונו אותו במקח יוכל לחזור כל היום, ולא רק עד כדי שיראה לתגר, כדעת חכמים, ומדוע חזרו בהם, אלא ודאי מוכח כדברי רב נחמן, שלגבי המוכר לא שייכת תקנה זו כלל, אלא אף לדעת חכמים הוא חוזר לעולם, והפסידו בדברי רבי טרפון שיש ללקוחות יותר זמן לחזור.

דוחה הגמרא: לעולם יתכן שאף המוכר יכול לחזור רק כל היום, ומכל מקום חזרו בהם, כיון שתַּגָּרֵי לוּד היו בקיאים במקח, וְלֹא שְׁכִיחַ דְּטָעוּ – אין זה מצוי שיטעו וימכרו בפחות ממחירו של החפץ, אלא יותר מצוי שימכרו ביוקר, ולכן עדיפה להם דעת חכמים, שהלוקח יכול לחזור רק עד כדי שיראה לתגר, על פני דעתו של רבי טרפון שהלקוח יכול לחזור בו כל היום.

הגמרא מביאה מעשה בענין הלכה זו, שמוכר חוזר לעולם: אוּשְׁפּוּזְכְּנֵיהּ [–בעל האכסניה] דְּרַבִּי בַּר חָמָא, זַבֵּין חַמְרָא – מכר חמור, וְטָעָה ומכרו בזול, בהפרש של יותר משישית משוויו האמיתי, אַשְׁכְּחֵיהּ דַּהֲוָה עָצִיב – מצאו רבי בר חמא כשהוא עצוב, אָמַר לֵיהּ, אַמַּאי עָצֵיבְתְּ – מדוע אתה עצוב. אָמַר לֵיהּ, זַבִּינִי חַמְרָא וּטְעָאי – מכרתי חמור וטעיתי במחירו. אָמַר לֵיהּ רבי בר חמא, זִיל הֲדַר בָּךְ – לך וחזור בך ממקחך, כדין אונאה ביותר משתות. אָמַר לֵיהּ, הָא שַׁהֲאי לִי – הרי שהיתי שיעור זמן יוֹתֵר מִכְּדֵי שָׁאֲרָאֶה לְתַגָּר אוֹ לְקָרוֹבַי, ושוב אין בידי לבטל המקח, כמו ששנינו במשנתנו. שַׁדְרֵיהּ לְקַמֵּיהּ דְּרַב נַחְמָן – שלחו רבי בר חמא לרב נחמן, שיפסוק לו דינו, אָמַר לֵיהּ רב נחמן, לֹא שָׁנוּ חכמים שהמתאנה יכול לחזור רק עד כדי שיראה לתגר, אֶלָּא לגבי לוֹקֵחַ שנתאנה, אֲבָל מוֹכֵר לְעוֹלָם חוֹזֵר, ואתה יכול לבטל את המקח.

מבארת הגמרא את החילוק בין לוקח למוכר: מַאי טַעְמָא – מה הטעם שנתנו חכמים זמן מסוים לחזרת הלוקח, ואילו המוכר חוזר לעולם, כיון שלּוֹקֵחַ, מַקָּחוֹ בָּיְדוֹ, וְכָל הֵיכָא דְּאָזִיל מָחֵי לֵיהּ – ולכל מקום שהוא הולך, נוטלו עמו ומראהו לתגרים או לקרוביו, וְאָמְרִי לֵיהּ אִי טָעֶה במקח זה, אִי לֹא טָעָה, ואם עבר שיעור זמן זה ולא תבע את אונאתו, בודאי מחל, אבל מּוֹכֵר, דְּלֹא נָקֵט מָקָּחֵיהּ בִּידֵיהּ – שאין המקח בידו להראותו לתגרים, אינו יכול לעמוד על טעותו עַד דְּמֵיתְיָא לֵיהּ זְבִינְתָּא כְּזִבְנֵיתֵיהּ – עד שמזדמן לו מקח כזה הדומה לזה שמכר עתה, וְאז יָדַע אִי טָעָה, וְאִי לֹא טָעָה.

הגמרא מביאה מעשה נוסף בענין אונאה, ומחדשת לפיו הלכה באדם הקונה מבעל הבית: הַהוּא גַּבְרָא דַּהֲוָה נָקֵט וַרְשָׁכֵי לְזַבּוּנֵי – מעשה באדם שהיה אוחז בידו חגורת משי למוכרה, קָרֵי שֵׁיתָא – היה מכריז שהוא מוכרה בששה זוז, וּבאמת שָׁוְיָא חֲמִשָּׁא – שוויה הוא רק חמשה, וְאף שהוא הכריז שהוא מוכרה בששה, מכל מקום אִי הֲווּ יָהֲבֵי לֵיהּ חֲמִשָּׁא וּפַלְגָא – אם היו נותנים לו עבורה חמשה וחצי זוזים, הָוָה שָׁקִיל – היה נוטלם ומוכרה עבורם. אָתָא הַהוּא גַּבְרָא וְאָמַר, אִי יְהֵיבְנָא לֵיהּ חֲמִשָּׁא וּפַלְגָא – אם אתן לו תמורתה חֲמִשָּׁא וּפַלְגָא, תהיה אונאתי בחצי זוז שהוא עשירית המקח, וכיון שזה פחות משישית הֲוָיָא מְחִילָה לאלתר על האונאה, ולא אוכל לתובעה, לכן עדיף דְּאֶתֵּן לֵיהּ שֵׁיתָא ואתאנה בזוז שלם, וְאֶתְבְּעֵיהּ לְדִינָא – אתבענו לדין בתוך זמן 'כדי שיראה לתגר', שיחזיר לי את הזוז היתר, כדין אונאת שתות. ואכן כך עשה, ואחרי המקח אָתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַבָּא לתבוע מהמוכר את אונאתו, אָמַר לֵיהּ רבא, לֹא שָׁנוּ דיני אונאה, אֶלָּא בָּלוֹקֵחַ מִן הַתָּגָּר [–סוחר], אֲבָל בָּלוֹקֵחַ מִבַּעַל הַבַּיִת שמכר את תכשיטיו ושאר כלי תשמישו, אֵין לוֹ עָלָיו אוֹנָאָה, שכיון שחביבים עליו ידוע שהוא מוכרם ביוקר, והרי זה כאילו התנה בשעת המקח, יודע אני שיש במקח זה אונאה, ועל מנת כן אני מוכר שלא תוכל לתבוע אונאתך. וכיון שהמוכר את חגורת המשי בעל הבית הוא, אין אתה יכול לתבוע את אונאתך.

הגמרא מביאה מעשה נוסף בענין זה: הַהוּא גַּבְרָא, דַּהֲוָה נָקִיט כִּיסֵּי לְזַבּוּנֵי – שהיה אוחז בידו נזמים למוכרם, קָרֵי שְׁתֵּין, וְשָׁוֵי חַמְשִׁין – היה מכריז שמוכרם בששים זוז, אך שויים האמיתי היה חמישים זוז, וְאמנם, אִי הֲווּ יָהֲבִי לֵיהּ חַמְשִׁין וְחַמְשָׁא, הָוָה שָׁקִיל. אָתָא הַהוּא גַּבְרָא וְאָמַר, אִי יְהֵיבְנָא לֵיהּ חַמְשִׁין וְחַמְשָׁא, תהיה אונאתי פחותה משתות, וְהָוְיָא מְחִילָה לאלתר, לכן אֶתֵּן לֵיהּ שִׁיתִּין, שתהיה אונאתי שתות, וְאֶתְבְּעֵיהּ לְדִינָא בתוך זמן 'שיראה לתגר', ויתחייב להשיב את האונאה. ואכן כך עשה, ואחר המקח אָתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַב חִסְדָּא, אָמַר לֵיהּ רב חסדא, לֹא שָׁנוּ דיני אונאה אֶלָּא בָּלוֹקֵחַ מִן הַתָּגָּר, אֲבָל בָּלוֹקֵחַ מִן בַּעַל הַבַּיִת אֵין לוֹ עָלָיו אוֹנָאָה. אָמַר לֵיהּ רַב דִּימִי לרב חסדא על פסק זה, 'יְשַׁר' – יפה אמרת, וְכֵן אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר לרב חסדא על פסק זה, יְשַׁר.

מקשה הגמרא על דין זה, שאין אונאה לבעל הבית: וְהָא אֲנַן תְּנַן – והרי אנו שנינו במשנה (להלן) 'כְּשֵׁם שֶׁיֵּשׁ דין אוֹנָאָה לְהֶדְיוֹט, כָּךְ יש דין אוֹנָאָה לְתַגָּר', והרי מַאן [–מיהו] 'הֶדְיוֹט' שעסקה בו המשנה, לַאו – האם אין הכוונה לבַּעַל הַבַּיִת המוכר את כליו, ומוכח שיש בו דין אונאה.

מתרץ רב חסדא: אָמַר רַב חִסְדָּא, משנתינו עוסקת בְּמוכר צַדְרֵיָתָא – בגדי קנבוס, העומדים למכירה על ידי בעל הבית לשם סחורה, שבזה דינו כתגר, אֲבָל מָאנֵי תַּשְׁמִישְׁתֵּיהּ דִּיקִירֵי עֲלֵיהּ – אבל כלי תשמישו שחביבים עליו, לֹא מְזַבֵּין לְהוּ אִי לַאו בְּדְמֵי יְתֵירֵי – אינו מוכרם אלא בדמים יתרים על שויים, והרי זה כאילו התנה שלא יוכל הלוקח לתבוע את אונאתו:

משנה

משנתינו מבררת על מי נאמר איסור אונאה, ומי יכול לבטל מקח שהיתה בו אונאה.

אֶחָד חַלּוֹקֵחַ וְאֶחָד חַמּוֹכֵר, יֵשׁ לָהֶן דין אוֹנָאָה, שאסור למוכר להונות את הלוקח ולמכור לו ביוקר, ולא ללוקח להונות את המוכר ולקנות בזול.

אומרת המשנה דין נוסף: כְּשֵׁם שֶׁיֵּשׁ אוֹנָאָה באדם הקונה או מוכר לְהֶדְיוֹט, כָּךְ יש דין אוֹנָאָה באדם הקונה או מוכר לְתַגָּר – לסוחר. וְרַבִּי יְהוּדָה חולק ואוֹמֵר, אֵין דין אוֹנָאָה לְתַגָּר, ובגמרא יבואר טעמו.

אומרת המשנה דין נוסף: מִי שֶׁהוּטַּל עָלָיו – מי שנתאנה במקח והפסיד, יָדוֹ עַל הָעֶלְיוֹנָה, ולכן, אם התאנה הלוקח, הברירה בידו, אם רָצָה לבטל את המקח, אוֹמֵר לוֹ למוכר תֵּן לִי את כל מָעוֹתַי ששילמתי, וטול את החפץ, אוֹ אם רצונו בקיום המקח, אומר למוכר תֵּן לִי מַה שֶּׁאִנִּיתָנִי – מה ששילמתי יותר מהמחיר האמיתי, והחפץ ישאר בידי. ובגמרא יבואר מה הדין כשהתאנה המוכר:

גמרא

שנינו במשנה: 'אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה'. מבררת הגמרא: מָנָהֲנֵי מִילֵּי – מנין לנו שדיני אונאה נאמרו גם בלוקח וגם במוכר. מבארת הגמרא: דְּתָנוּ רַבָּנָן, נאמר בתורה (ויקרא כה יד) 'וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ' וסיום הפסוק הוא 'אַל תּוֹנוּ', אֵין לִי ללמוד מפסוק זה אֶלָּא איסור אונאה באופן שֶׁנִּתְאַנָּה הלוֹקֵחַ, שהרי לשון הפסוק היא ציווי על המוכר, אך אם נִתְאַנָּה המוֹכֵר, מַנַּיִן שגם בזה יש איסור, תַּלְמוּד לוֹמַר – נאמר בתוך הפסוק 'אוֹ קָנֹה', שזהו ציווי על הלוקח, וגם עליו נאמר סיום הפסוק 'אַל תּוֹנוּ'.

מבארת הגמרא את הצורך לפרש את האיסור בשניהם: וְאִיצְטְרִיךְ לְמִכְתַּב שיש איסור על הלוֹקֵחַ, וְאִיצְטְרִיךְ לְמִכְתַּב איסור על המוֹכֵר, כיון דְּאִי כָּתַב רַחֲמָנָא רק איסור על המוֹכֵר, הֵיינו סוברים

המשך בעמוד לה

שזהו מְשׁוּם דְּקִים לֵיהּ בְּדִבְרֵיהֶם – שהוא בקי במחיר סחורתו, שהרי יודע כמה שילם עליו, ומאנהו במזיד, אֲבָל הלוֹקֵחַ, דִּלְאו קִים לֵיהּ בְּדִבְרֵיהֶם, אֵימָא – היה אפשר לומר דִּלְאו אַזְהַרֵיהּ רַחֲמָנָא בְּ'לֹא תוֹנוּ'.

וכן להיפך, אִי כְּתַב רַחֲמָנָא רק איסור על הלוֹקֵחַ, היינו סוברים שזהו מְשׁוּם דְּקָנֵי – שהרי הנאת המקח היא שלו, דְּאָמְרֵי אִינְשֵׁי – שרגילים בני אדם לומר, 'זַבְּנִית, קָנִית', כלומר, אם קנית חפץ המתקיים, יש לך רווח בכך, שלא הוצאת את מעותיך על דברים המתבלים מהר, ולכן הזהירתו התורה שלא יאנה את המוכר, אֲבָל הַמּוֹכֵר, דְּאַפּוּדֵי קָא מוֹכִיר – שהוא מאבד ומפסיד, דְּאָמְרֵי אִינְשֵׁי, 'זַבֵּן, אוֹכִיר', כלומר, אם מכרת חפץ יש לך הפסד ואבידה בכך, כיון שתבלה את המעות שקיבלת, בהוצאותיך, וכיון שכך אֵימָא לֹא אַזְהַרֵיהּ רַחֲמָנָא בְּ'לֹא תוֹנוּ', כיון שאף אם יטול מהלוקח מחיר גבוה, עדיין עיקר הרווח וההנאה הם של הלוקח, צְרִיכָא – לכן הוצרכה התורה לפרש את האיסור בשניהם:

שנינו במשנה: כשם שאונאה להדיוט כך אונאה לתגר, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אֵין אוֹנָאָה לְתַגָּר:

הגמרא מבררת מהו טעמו של רבי יהודה. מקשה הגמרא: וכי מְשׁוּם שֶׁהוּא תַּגָּר, אֵין לוֹ אוֹנָאָה, ומה הסברא לחלק בינו לבין סתם אדם. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב נַחְמָן, אָמַר רַב, בְּתַגָּר סַפְסָר שָׁנוּ – משנתינו עוסקת בסוחר שהוא ספסר, שדרכו תמיד לקנות סחורה ולמוכרה מיד, וּמַאי טַעֲמָא דאין בו אונאה, כיון דְּמֵידַע יָדַע זְבִינְתֵּיהּ כַּמָּה שָׁוְיָא – שבודאי הוא יודע מה שווי הסחורה, שהרי עתה קנאה, וְכיון שהסכים לקבל מחיר נמוך בודאי אַחוֹלֵי אַחֵיל גַּבֵּיהּ – מחל ללוקח על אונאתו, וְהַאי דְּזַבְּנָא הָכִי – והטעם שהסכים לכך, מְשׁוּם דְּאִתְרְמֵיָא לֵיהּ זְבִינְתָּא אַחֲרִיתִי – שכנראה הזדמן לו מקח אחר שיש בו רווח גדול, והתרצה למכור את סחורתו בזול כדי שיהיו לו מעות לאותו מקח, וְהִשְׁתָּא מִיהָא קָא חָדֵר בֵּיהּ – ועתה שכבר קנה את המקח האחר, הוא רוצה לחזור בו מהמכירה הקודמת, וכיון שבשעת המכירה מחל, סובר רבי יהודה שאינו יכול לחזור.

מביאה הגמרא ביאור אחר: רַב אַשֵּׁי אָמַר, מַאי – מה כוונת רבי יהודה שאמר 'אֵין לְתַגָּר אוֹנָאָה', שֶׁאֵינוֹ בְּתוֹרַת [–בדיני] אוֹנָאָה כשאר בני אדם, שאם התאנו בפחות משישית המקח אינם יכולים לחזור בהם (לעיל מט:), אלא דינו שונה, שֶׁאֲפִילּוּ אם התאנה בְּפָחוֹת מִכְּדֵי אוֹנָאָה, חוֹזֵר, כיון שפרנסתו וחייו תלויים בסחורתו, ותיקנו חכמים שיוכל לחזור בו מהמקח אפילו בשיעור אונאה קטן.

מביאה הגמרא ראיה לפירוש הראשון: תַּנְיָא כְּוָותֵיהּ דְּרַב נַחְמָן, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, תַּגָּר אֵין לוֹ אוֹנָאָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא בָּקִי במחיר הסחורה, ומוכח שטעמו כיון שהוא ספסר ובקי במחירי הסחורה:

שנינו במשנה: מִי שֶׁהוּטַל עָלָיו יָדוֹ עַל הָעֶלְיוֹנָה וְכוּ' רצה אומר לו תן לי מעותי, רצה אומר לו תן לי מה שאניתני:

בברייתא לעיל (נ:) שנינו 'אונאה, פחות משתות, נקנה מקח. יתר על שתות, בטל מקח. שתות, קנה ומחזיר אונאה, דברי רבי נתן. רבי יהודה הנשיא אומר, יד מוכר על העליונה, רוצה אומר לו תן לי מקחי, או תן לי מה שאניתני'.

הגמרא מבררת מי הוא התנא ששנה את משנתינו. תמהה הגמרא: מַנִּי מַתְנִיתִין, והרי לכאורה אין זה לֹא רַבִּי נָתָן, וְלֹא רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא. ומבארת הגמרא את תמיהתה, אִי רַבִּי נָתָן, אם כן קשה, שהרי במַתְנִיתִין קָתָנֵי 'רָצָה', שהדבר תלוי ברצונו של המתאנה, וְאילו בְּבְרַייְתָא בדעת רבי נתן לֹא קָתָנֵי 'רָצָה', אלא אם היתה האונאה שתות, על כרחו 'קנה ומחזיר אונאה'. וְאִי רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא, הרי במַתְנִיתִין קָתָנֵי דין זה לגבי לוֹקֵחַ שהתאנה, שהדבר תלוי ברצונו, ומשמע שבאונאת המוכר אין הדין כן, ואילו בְּבְרַייְתָא קָתָנֵי בדברי רבי יהודה הנשיא דין זה לגבי מוֹכֵר, ומשמע שאם התאנה הלוקח אין ידו על העליונה.

(הגמרא מביאה שלשה דרכים שאמרו האמוראים על קושיא זו, וסִימָן לשמות האמוראים הוא ז"ב ר"ש).

א. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, אוֹנָאָה זוֹ השנויה במשנתינו, שיד הלוקח על העליונה, אֵינִי יוֹדֵעַ מִי שְׁנָאָהּ, שאינה כדברי רבי נתן ולא כדברי רבי יהודה הנשיא, אלא דעת תנא שלישי היא, ולא ידוע מי הוא.

ב. רַבָּה אָמַר, לְעוֹלָם משנתינו רַבִּי נָתָן הִיא, וּתְנִי נַמִּי בַּבְּרַייְתָא בדברי רבי נתן לשון 'רָצָה', שביטול המקח או קיומו תלוי ברצונו של המתאנה, כמבואר במשנה.

ג. רָבָא אָמַר, לְעוֹלָם משנתינו רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא הִיא, וְאף שלא נשנה בה דין המוכר אין זה מחמת שדינו שונה, אלא מַאי דְּשַׁיֵּיר בְּמַתְנִיתִין, והיינו דין המוכר, קָא מְשַׁיֵּר רבי יהודה בַּבְּרַייְתָא, שאף מוכר שהתאנה ידו על העליונה.

מסייע רב אשי לרבא: אָמַר רַב אַשֵּׁי, דַּיְקָא נַמִּי – יש לדייק גם ממשנתינו שאף בלוקח הדין כן, דְּקָתָנֵי ברישא של המשנה 'אֶחָד הַלּוֹקֵחַ וְאֶחָד הַמּוֹכֵר יש להן אונאה', ואילו בסיפא מְפָרֵשׁ לֵיהּ התנא רק לְדִינוֹ של הלוֹקֵחַ, ומכך שהשמיט התנא בסיפא את דין המוכר שְׁמַע מִינָּהּ דְּשִׁיוּרֵיהּ שִׁיְירֵיהּ לְמוֹכֵר, ומפרשו בברייתא, שאם התאנה ידו על העליונה, שְׁמַע מִינָּהּ.

הגמרא דנה במקח שנעשה בתנאי שלא ינהגו בו דיני אונאה: אִיתְמַר, הָאוֹמֵר לְחֲבֵירוֹ הריני מוכר לך או קונה ממך חפץ זה עַל מְנָת שֶׁאֵין לְךָ עָלַי טענת אוֹנָאָה, רַב אָמַר, תנאו בטל וְיֵשׁ לוֹ עָלָיו אוֹנָאָה, וּשְׁמוּאֵל אָמַר, אֵין לוֹ עָלָיו טענת אוֹנָאָה.

מבררת הגמרא את סברות מחלוקתם: לֵימָא – האם אפשר לומר שרַב, דְּאָמַר שתנאו בטל סובר כְּרַבִּי מֵאִיר, וּשְׁמוּאֵל דְּאָמַר כְּרַבִּי יְהוּדָה. מביאה הגמרא את מחלוקתם, דְּתַנְיָא בברייתא, הָאוֹמֵר לְאִשָּׁה, הֲרֵי אַתְּ מְקוּדֶּשֶׁת לִי עַל מְנָת שֶׁאֵין לְךָ עָלַי תביעת שְׁאֵר – חיוב מזונות, כְּסוּת – חיוב בגדים, וְעוֹנָה – חיוב תשמיש, הֲרֵי זוֹ מְקוּדֶּשֶׁת, וּתְנָאוֹ בָּטֵל, כיון שאי אפשר להתנות ולבטל שום חיוב הכתוב בתורה, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יְהוּדָה חולק וְאוֹמֵר שאפשר לבטל חיוב ממוני הכתוב בתורה, ולכן בְּדָבָר שֶׁבְּמָמוֹן, והיינו חיוב מזונות ובגדים, כיון שמחלה לו האשה תְּנָאוֹ קַיָּים, ורק לגבי חיוב עונה לא חל תנאו כיון שאינה יכולה למחול על צער גופה. ולכאורה רב סובר כרבי מאיר שאין התנאי חל אף בדבר שבממון, ושמואל סובר כרבי יהודה שהתנאי חל בדבר שבממון.

דוחה הגמרא: אָמַר לְךָ רַב, אֲנָא דְּאָמְרִי – אני אומר את דיני, שאין התנאי מועיל לבטל את דין האונאה, אֲפִילּוּ לְרַבִּי יְהוּדָה, כיון שעַד כָּאן לֹא קָאָמַר רַבִּי יְהוּדָה את דינו הָתָם, לגבי מקדש אשה בתנאי שלא יתחייב לה בשאר וכסות, אֲבָל כיון דְּיָדְעָה האשה שהיא מוותרת על שאר וכסות, וְקָא מְחֲלָה – והתרצתה למחול על כך,

אֲבָל הָכָא לגבי אונאה, מִי יָדַע דְּמָחִיל – וכי הוא יודע שיש במקח אונאה שמחמת כן הוא מוחל, והרי אף שהוא מסכים לתנאי של המוכר היינו כיון שהוא סבור שאין כאן אונאה.

ממשיכה הגמרא: וּשְׁמוּאֵל אָמַר, אֲנָא דְּאָמְרִי שהתנאי מועיל לבטל דין אונאה, אֲפִילּוּ לְרַבִּי מֵאִיר, כיון שֶׁעַד כָּאן לֹא קָאָמַר רַבִּי מֵאִיר הָתָם, לגבי קידושין, שאין תנאו חל כלל, אֶלָּא משום דְּוַדַּאי קָא עָיֵיל בתנאו את חיוב התורה, אֲבָל הָכָא לגבי אונאה, מִי יֵימַר דְּקָא עָיֵיל מִידֵּי – מנין לנו שאכן תנאו יעקור את דין התורה, והרי יתכן שבאמת לא תהיה כלל אונאה במקח זה, ובאופן כזה מועיל תנאו אף אם בסוף היתה אונאה במקח.

מבררת הגמרא את דעת שמואל: אָמַר רַב עָנָן, לְדִידִי מִפְּרָשָׁא לִי מִינַּיהּ דְּמַר שְׁמוּאֵל – התפרשו לי דינים אלו משמואל עצמו, וכך הם, הָאוֹמֵר לַחֲבֵירוֹ עַל מְנָת שֶׁאֵין לְךָ עָלַי טענת אוֹנָאָה, אֵין לוֹ עָלָיו אוֹנָאָה. אבל אם אמר עַל מְנָת שֶׁאֵין בּוֹ – במקח הזה אוֹנָאָה, יכול לחזור בו, שֶׁהֲרֵי התברר שרימהו וְיֵשׁ בּוֹ אוֹנָאָה.

הגמרא מקשה על דעת רב הסובר שלגבי אונאה הכל מודים שתנאו בטל. מקשה הגמרא: מֵיתִיבִי, שנינו בברייתא, הַנּוֹשֵׂא וְהַנּוֹתֵן בָּאֱמָנָה – אדם שמקבל סחורה מבעל הבית כדי למוכרה בבמה שיוכל ויתן לו את המעות, ומאמינו שימכרנה כך, ואף משלם לו שכר על טירחתו, וְכֵן הָאוֹמֵר לַחֲבֵירוֹ הריני מוכר לך או קונה ממך עַל מְנָת שֶׁאֵין לְךָ עָלַי אוֹנָאָה, הדין הוא שאֵין לוֹ עָלָיו אוֹנָאָה, ולכן ה'נושא ונותן באמנה' נאמן לומר בבמה מכר את הסחורה, ואין בעל הבית יכול לטעון שהיתה שוה יותר, וכן אם קיבל דמים יתרים משווי הסחורה אינו יכול לעכבם אלא חייב לתת הכל לבעל הבית, כיון שהאמינו על כך. ולגבי המוכר או קונה על מנת שלא תהיה לחבירו תביעה על אונאתו, חל תנאו, ואף אם היתה אונאה המקח קיים. וּלְרַב דְּאָמַר, אֲנָא דְּאָמְרִי שהתנאי בטל אֲפִילּוּ לְרַבִּי יְהוּדָה, אם כן הָא מַנִּי – כדעת מי נשנתה הברייתא האומרת שאדם יכול להתנות 'שלא יהיה לך עלי אונאה', והרי רבי מאיר סובר בפירוש שהתנאי בטל, ולדעת רב גם רבי יהודה סובר שבאונאה התנאי בטל.

אָמַר אַבָּיֵי, מחמת קושיא זו מְחַוְורְתָּא – ברור הדבר שרַב אָמַר את דבריו רק כְּשִׁיטַת רַבִּי מֵאִיר, והברייתא האומרת שהתנאי קיים נאמרה בשיטת רבי יהודה, וּשְׁמוּאֵל דְּאָמַר שהתנאי קיים, היינו כְּשִׁיטַת רַבִּי יְהוּדָה, ואי אפשר לומר שמחלוקתם אינה שייכת למחלוקת התנאים.

הגמרא מביאה תירוץ אחר על הקושיא מהברייתא: רָבָא אָמַר, באמת רב אמר את דבריו אף לרבי יהודה, וְלֹא קַשְׁיָא עליו מהמבואר בברייתא שתנאו קיים, כיון שכָּאן – בדברי רב מדובר בְּסָתָם – שאמר רק 'על מנת שאין לך עלי אונאה', וכיון שהלה אינו יודע שיש כאן אונאה, אינו מוחל, ותנאו בטל, וְכָאן – בברייתא זו מדובר בְּמְפָרֵשׁ את האונאה, ואומר לו הריני מוכר לך דבר השוה מנה במאתים, שבזה סובר רבי יהודה שהוא מוחל על אונאתו, ותנאו קיים, כמו שמועיל תנאו של המקדש לבטל את חיובי השאר והכסות.

מוכיח רבא את תירוצו: דְּתַנְיָא בברייתא, בָּמֶה דְּבָרִים אֲמוּרִים שאין תנאו מועיל לבטל את דין האונאה, בְּסָתָם, אֲבָל בְּמְפָרֵשׁ את האונאה, וכגון מוֹכֵר שָׁאֲמַר לַלּוֹקֵחַ, חֻפָּץ זֶה שֶׁאֲנִי מוֹכֵר לְךָ בְּמָאתַיִם, יוֹדֵעַ אֲנִי בּוֹ שֶׁאֵינוֹ שָׁוֶה אֶלָּא מָנֶה, ואני מוכרו לך עַל מְנָת שֶׁאֵין לְךָ עָלַי אוֹנָאָה, הדין הוא שאֵין לוֹ עָלָיו אוֹנָאָה. וְכֵן לוֹקֵחַ שֶׁאָמַר לְמוֹכֵר, חֻפָּץ זֶה שֶׁאֲנִי לוֹקֵחַ מִמְּךָ בְּמָנֶה, יוֹדֵעַ אֲנִי בּוֹ שֶׁשָּׁוֶה מָאתַיִם, והריני קונה אותו ממך עַל מְנָת שֶׁאֵין לְךָ עָלַי טענת אוֹנָאָה, אֵין לוֹ עָלָיו אוֹנָאָה.

אגב 'נושא ונותן באמנה' שהוזכר לעיל, הגמרא מביאה ברייתא הדנה בהלכותיות.

בעל הבית הנותן סחורה למכור יכול לחשב את סכום מכירתה בשני אופנים, 'אמנה' ו'שוה', 'אמנה' היינו שהמקבל ימכור את הסחורה עבור הבעלים מעט מעט בחנות, והבעלים מאמינו שימכרנו בכמה שיוכל, ואת המעות שירויח יתן לבעלים בסיום המכירה, והמקבל יטול שכר מסוים על טרחתו. ו'שוה' היינו שמשלם המקבל לבעלים בכפי המחיר ששוה למכור את כל הסחורה בבת אחת, שאז מחירה זול יותר, וישלם לו מיד את דמיה, ואם ירצה ימכרנה בחנות מעט מעט והרווח יהיה שלוט.

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, הַנּוֹשֵׂא וְהַנּוֹתֵן בָּאֱמָנָה, ויש לבעל הבית סחורה גרועה וסחורה טובה, הֲרֵי זֶה לֹא יְחַשֵּׁב אֶת מכירת הָרַע בָּאֱמָנָה, וְאֶת מכירת הַיָּפֶה בְּשָׁוֶה, כלומר, לא יאמר הבעלים למקבל טול את שתי הסחורות, ואחשב לך את הסחורה הרעה במחיר 'אמנה', שתמכרנה מעט מעט והרווחים יהיו שלי, ואילו את מחיר הסחורה היפה, אחשב לך כפי מחיר ה'שוה', כלומר במחיר מוזל, ותזכה בבולה מיד, והרווחים ממכירתה יהיו שלך, ואף שבאופן כזה צריך לתת לו מיד את דמי היפה שקיבל ב'שוה', מכל מקום רוצה בעל הבית שישארו מעות אלו ביד המקבל, עד שיסיים למכור את כל הסחורה הרעה מעט מעט, ואז יתן לו את דמי שתי הסחורות יחד, והנאה זאת של השהיית המעות ביד המקבל, תיחשב כתשלום עבור שכר טרחתו במכירת הסחורה הרעה, והטעם שהדבר אסור, כיון שזה נראה כריבית, שתמורת השהיית המעות של הסחורה הטובה בידו הוא טורח במכירת הסחורה הגרועה. אֶלָּא יפסוק עמו, אוֹ שימכור את זֶה וְזֶה בָּאֱמָנָה, וישלם לו את דמי טרחתו על מכירת הסחורות, אוֹ שיתן לו את זֶה וְזֶה בְּשָׁוֶה, והמקבל ימכור את הסחורה מעט מעט ויטול את הרווח לעצמו.

מביאה הברייתא דינים נוספים ב'נושא ונותן באמנה': וּכשנותן המקבל סחורה באמנה את התשלום בגמר המכירה לבעל הבית, נוֹתֵן לוֹ הבעלים, כלומר מנכה לו מהתשלום את שָׂכַר הַפָּתָח – הפועל הנושא משאות על כתיפו, אם הוצרך המקבל לשוברו עבור העברת הסחורה, וּשְׂכַר גָּמָל, וּשְׂכַר פּוּנְדָּק, אם אכן הוצרך להם. אבל שָׂכַר טירחת עַצְמוֹ אֵינוֹ נוֹטֵל מהבעלים, כיון שֶׁכְּבָר נָתַן לוֹ הבעלים שְׂכָרוֹ מֻשְׁלָם – שכר שלם על טירחתו במכירה זו מיד עם קבלת הסחורה.

שואלת הגמרא: 'שְׂכָרוֹ מֻשְׁלָם' מֵהֵיכָא קָא יָהִיב לֵיהּ – מהיכן נתן לו הבעלים את שכרו, והרי עדיין לא מכר, ולא קיבל כסף. אָמַר רַב פָּפָּא, מדובר בְּצַדְרְוֵי – במוכרי בגדי קנבוס, דְּיָהֲבֵי – שנותנים לסוחר שטורח למוכרם, אַרְבַּע מהבגדים לְכָל מֵאָה בגדים שנוטל למכור, וזהו שכרו:

משנה

משנתינו דנה מה הוא שיעור האונאה בשווי המטבע עצמה, ועד מתי אפשר לחזור באונאה זו.

כל מטבע שמשתמשים בו נשחק מעט, מבארת המשנה: עד כַּמָּה תֶּהֱא הַפָּלַע חֲסֵירָה מחמת שחיקה זו, וְאף על פִּי כֵן לֹא יֶהֱא בָּהּ דין אוֹנָאָה כשיתננה תמורת סחורה השוה סלע, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר עד שיחסר מהסלע ערך של אַרְבַּע אִיסָּרוֹת מתוך תשעים ושש איסרים שבסלע, וזהו שיעור של אִיסָּר אחד לְדִינָר, מתוך ארבעה דינרים שיש בסלע, והיינו עד שיעור של אחד מעשרים וארבעה במטבע, ואם פחת הסלע בשיעור זה יש בו אונאה.

וְרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, עד שיחסרו ממנה אַרְבַּע פּוּנְדְיוֹנוֹת מתוך ארבעים ושמונה פונדיונים שבסלע, וזהו שיעור פּוּנְדְיוֹן לְדִינָר, שיש בו שנים עשר פונדיונים, והיינו עד שיחסר מהמטבע אחד משנים עשר.

וְרַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, עד שיחסרו ממנה

על ידי הגאולה הפרטית של כל אחד ואחד, באים אל הגאולה הכללית של כל אחד ואחד מישראל.

ממאמר כ"ף מר־חשוון ה'תשד"מ